

Косіченко А.С.

*Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка В.В.
Сташиса Національної академії правових
наук України, аспірант сектору Дослідження
проблем злочинності та її причин*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ НАЦІОНАЛЬНІЙ, РАСОВІЙ ТА РЕЛІГІЙНІЙ НЕТЕРПИМОСТІ В УКРАЇНІ

З моменту виникнення соціуму такі відмінності між його членами, як вік, стать, належність до певної соціальної, расової, національної групи, – були основою для розподілу прав і обов’язків, встановлення обмежень або надання переваг. Колоніальне минуле багатьох держав зумовило також виникнення змішаних суспільств, в яких колір шкіри людини, національна або етнічна належність визначали її правовий статус. У ті часи сегрегація на основі раси чи національного походження сприймалась як певна соціальна норма, підкріплена психологічним неприйняттям відмінного та невідомого, релігійним консерватизмом, відсутністю наукових знань про причини існування різних рас і, як результат, нерозумінням загальної людської рівноцінності. Сьогодні людство усвідомило, що така сегрегація є різновидом дискримінації, яка може незаконно обмежувати права людей за різними підставами: расою, національністю, етнічною належністю, релігією. Нині є також чітке усвідомлення того, що форми обмеження прав таких осіб можуть суттєво відрізнятися – від надання переваги представникам інших груп до кримінального насильства над ними чи навіть убивства. Зважаючи на останні, найбільш радикальні форми дискримінації, світове співтовариство визначило необхідність жорстких послідовних та системних законодавчих відповідей на організовані форми дискримінаційного насильства та інших злочинних проявів нетерпимості [1, с. 13].

Я. І. Гилінський вважає, що сьогодні «відбувається конструювання одного з сучасних різновидів злочинних зазіхань проти «ненависних» меншин. У ньому беруть участь засоби масової інформації (ЗМІ) та політики, вчені та правоохоронні органи [2, с. 33]. На підтвердження реальності існування проблеми нетерпимості в українському суспільстві свідчить той факт, що у 2012 році в Україні зареєстровано 4 вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Бюро з демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі у річному звіті за 2006 рік «Злочини на ґрунті ненависті: інциденти та заходи реагування» зазначає: «Злочини, які вчинено на ґрунті ненависті можуть бути визначені як будь-який злочин, зокрема проти життя, здоров'я або приватної власності, об'єкт якого був обраний через дійсний або уявний зв'язок потерпілого з групою, що характеризується спільними ознаками ідентичності, такими ознаками вважаються: існуюча або уявна раса, національне або етнічне походження, мова, колір шкіри, релігія, стать, вік, психічні або фізичні особливості, сексуальна орієнтація, або будь-який інший аналогічний фактор»[3, с. 6].

Міжнародною спільнотою ведеться безкомпромісна боротьба з подібного роду дискримінаційними посяганнями. У 2007 році Європейська комісія проти расизму і нетерпимості Ради Європи (ЄКРН) закликала українську владу удосконалити захист від дискримінації людей, які проживають на території України. Про це говориться в доповіді комісії, оприлюдненій 12 лютого 2008 року. На думку авторів доповіді, масштаби проблеми не можуть бути точно визначні через те, що міліція не реєструє окремо злочини расистського характеру. В цілому, органи влади неохоче визнають існування проблеми насильства, що здійснюється радикально налаштованими молодіжними угрупованнями націоналістичної спрямованості, і яке влада розглядає як акти хуліганства. ЄКРН рекомендувала проводити відповідний моніторинг ситуації в тісному співробітництві з неурядовими громадськими організаціями. Комісія відмітила, що кримінальне законодавство спрямо-

ване проти злочинів расистського характеру не було посилено і наполегливо рекомендувала внести поправки до Кримінального кодексу, які б сприяли кримінальному переслідуванню за заклики до расової ворожнечі [4].

В Україні, на виконання поставлених ЄКРН вимог, у 2009 році були внесені зміни до Кримінального кодексу, де у низку статей обтяжуючою обставиною передбачалися мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості. Так, зокрема, ця ознака закріплена в наступних статтях Кримінального кодексу України: п. 14 ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 126 «Побої і мордування, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 127 «Катування, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 128 «Погроза вбивством з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань, поєднане з насильством». Ще одним важливим доказом, який свідчить на користь актуальності даного питання є те, що за сучасних умов в Україні спостерігається посилення неконтрольованих міграційних процесів, наслідком яких є утворення на її території нових діаспор, етнічних громад, зокрема корейських, в'єтнамських, кавказьких та ін. З кожним роком все більшого розповсюдження набувають неформальні неофашистські та радикальні націоналістичні рухи та організації, які ведуть повсякчас фізичну боротьбу з деякими категоріями населення. Вирішення завдання протидії аналізованим посяганням є важливим ще й тому, що їх учинення може стати причиною виникнення стійких джерел напруженості, здатних спровокувати міжнаціональні й міжрелігійні (міжконфесійні) протиріччя й конфлікти, деструктивно вплинути на соціальні й політичні процеси [5, с. 165, 166]. Як ми бачимо, в Україні

законодавець для означення відповідного кола мотивів злочинів обрав термін «нетерпимість» замість загальноновизнаного у світі «ненависть» (згадувана раніше група злочинів «hatecrimes»). У кримінально-правовій та кримінологічній доктрині України дефініції поняття «нетерпимість» не існує, але пояснення його змісту можна знайти в міжнародних правових актах. Так, у ст. 2 Декларації принципів толерантності, прийнятої і проголошеної Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28 сесії, що відбувалася в Парижі 25 жовтня – 16 листопада 1995 р., зазначено, що нетерпимість може приймати форму маргіналізації соціально найменш захищених груп, їхнього виключення з суспільного і політичного життя, а також насильства і дискримінації по відношенню до них.

Ще одним помітним законодавчим кроком в боротьбі з різними проявами дискримінації можна вважати також прийняття Верховною Радою України Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2013 № 5207-VI. Позитивним моментом можна вважати вже сам факт появи подібного нормативно-правового акту в українському законодавстві, а також закріплення основних термінів і понять. Так, у ст. 1 дається визначення поняття дискримінації (як прямої, так і непрямої), підбурювання до дискримінації та утиску. Згідно вищевказаної статті дискримінацією є рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина. Непрямою дискримінацією вважаються рішення, дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика, які формально є однаковими, але під час здійснення чи застосування яких виникають чи можуть виникнути обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками, крім випадків, якщо такі дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика об'єктивно ви-

правдані метою забезпечення рівних можливостей для окремих осіб чи груп осіб реалізовувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією і законами України. Також дається поняття утиску – це є небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Варто зазначити, що наведені вище визначення понять є досить вдалими. Одразу помітний вплив міжнародно-правових актів, присвячених протидії дискримінації. У самому визначенні поняття «дискримінація» включене широке коло груп осіб, права, свободи та законні інтереси яких можуть бути порушені у зв'язку з належністю їх до цієї самої групи. Так показовим є те, що постраждалою від дискримінаційних дій (рішень) може бути не лише особа певної національної, етнічної чи релігійної приналежності, а і особа, що має певні фізичні вади, особа певної статі, віку, сімейного та майнового стану, місця проживання тощо. Водночас, вважаємо за необхідне дати пояснення останнього критерію наведеного у цьому визначенні, а саме «або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина». На нашу думку, таке визначення є занадто широким для нормативно правового акту рівня закону, тому що воно може бути неоднозначно трактовано особами, коло законних прав та інтересів яких обмежено на законних підставах (наприклад, особи, засуджені вироком суду до позбавлення чи обмеження волі). Заслуговує уваги також поділ дискримінаційних посягань на форми: утиск, пряма та непряма дискримінація.

Отже, можна зробити висновок, що беручи до уваги новизну аналізованих змін до законодавства, помітним є нечіткість поділу, деяких нововведених понять таких, наприклад, як дискримінація та утиск, тобто хоча ці два терміни і описані різними словами, але досить незрозумілим є їх розрізнення на практиці під час кваліфікації конкретного діяння. До того ж фіксуючи злочини, вчинені стосовно іноземців, правоохоронні органи не поспішають вбача-

ти в них злочини, вмотивовані релігійною чи расовою нетерпимістю. Так, за неофіційними даними, в Україні близько 10% усіх насильницьких злочинів, вчинених стосовно іноземних громадян (не з країн СНД) таких як умисне вбивство, спричинення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень кваліфікуються, як злочини на ґрунті расової чи національної нетерпимості. Але чи свідчить це про високий рівень толерантності українського суспільства? Навряд чи, скоріше це є свідченням відсутності зрозумілих і загальновизнаних кримінально-правових та кримінологічних ознак мотиву нетерпимості, про який і йде мова у вищевказаних нормах. Можна констатувати складність, яка існує для правоохоронних органів перш за все у доказуванні зазначених мотивів, зміст яких неоднозначно тлумачиться у нормах Кримінального кодексу. Однак, незважаючи на всі наявні недоліки, як вже раніше нами зазначалося, позитивним моментом для українського суспільства і законодавства є вже сам факт прийняття подібних змін, спрямованих на боротьбу з різного роду дискримінаційними посяганнями, а усі неточності та спірні моменти можуть бути поступово усунуті внесенням відповідних змін.

1. *Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний феномен світового суспільства. Науково-практичне видання/ За заг. ред. Дж. Перліна, наук. редактори О.А. Мартиненко та Ю.Л. Белоусов. – Львів: Астролябія, 2011. – 524 с.*
2. *Гилинский Я. И. Криминология: Теория, история, эмпирическая реальность, социальный контроль / Я. И. Гилинский. – СПб.: Питер, 2002. – 504с.*
3. *Преступления на почве ненависти в регионе ОБСЕ: инциденты и меры реагирования. Годовой отчет Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ. [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.osce.org/publications/odihr/2007/09/26296_931_ru.pdf.*
4. *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Third report on Ukraine. Adopted on 29 June 2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/UKR-CbC-III-2008-4-ENG.pdf.*
5. *Дорош Л. В. Мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості як кваліфікуюча ознака злочинів проти життя і здоров'я особи/ Л.В.*

Дорош// Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В.Я. Тацій; редкол.. Тацій [та ін.] . – X. : Нац. юрид. акад. України. – 2011. – №2. – С. 163–173.